

neja Kopitarja dalje. Ne presenča, da je posebna avtorjeva pozornost usmerjena na 19. stoletje in na čas pred prvo svetovno vojno. Kot vir mu pri tem še posebej služi tedanje slovensko časopisje ter ostala dosegljiva dokumentacija (med njo arhivska zapuščina Miroslava Hubmajerja in Terezine Jenko).

V celoti je knjiga poučen vpogled v razmerje Slovencev do Makedoncev in makedonskega vprašanja, ki ga je še zlasti pogojevalo vseslovansko in južnoslovansko čustvovanje slovenskega človeka. Še posebej so v tem okviru nadrobno obdelani odzivi v posameznih prelomnih obdobjih (na primer v letih 1878/79, ob prelomu stoletja ter ob ilidenski vstaji v letih 1903/04). Razumljivo se je avtor obsežneje dotaknil tudi vloge makedonskih delavcev pri gradnji obeh najdaljših predorov na Slovenskem, karavanskega in bohinjkega. Posebno mesto imajo v knjigi tudi slovensko-makedonski kulturni stiki ter odmevi makedonskega vprašanja in tematike v slovenskem pripovedništvu ter v poeziji. Med vprašanji, ki jih knjiga obdeluje, smo že nakazali oris vloge že iz bosansko-hercegovske vstaje znanega Miroslava Hubmajerja v bojih na območju Makedonije v letih 1878/79 ter njegovo vnovično vlogo kar se tiče makedonskega vprašanja po prelomu stoletja ali pa delovanje Terezine Jenko in njenega kroga pri pomoči Makedoncem neposredno po Ilindenu (tedaj je bil v Ljubljani ustanovljen poseben Makedonski odbor). Prav tako najdemo več opozoril o takoiimenovanem Ruskem krožku v Ljubljani, v katerem sta bila najbolj delavna prav T. Jenko in njen mož. Naj opozorimo, da za čas med obema svetovnima vojnama avtor omenja naseljevanje Slovencev v Makedoniji; po dostopnih podatkih iz leta 1939 naj bi znašalo število Slovencev, živečih v Makedoniji, kakih 54.000 oseb.

Nedvomno moremo vključiti knjigo Andonov-Poljanskega med dela, ki ob drugem tudi prispevajo k boljšemu medsebojnemu poznavanju jugoslovanskih narodov. K temu naj ob zaključku dodamo še nekaj obrobni opozoril. *Laibacher Zeitung* bi pač težko prišteli med slovenske liste (bolje: med liste, ki so izhajali na Slovenskem). Tudi ni neposredne (razen v imenu) zveze med Einspielerjevim celovškim Slovincem ter kasnejšim listom istega imena, ki je izhajal v Ljubljani. Morda bi bilo dobro tudi nadrobneje orisati (že zaradi primerjave) odnos slovenskega tiska do Bolgarov. Kot zadnje vprašanje pa bi vsekakor želeli širši prikaz problematike slovenskega naseljevanja v Makedoniji ter usode slovenskih kolonistov po drugi svetovni vojni.

Tone Zorn

Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228—1978. Mariborski škofijski ordinariat, Maribor 1978, 235 strani.

Prenos škofijskega sedeža, zlasti pa združitev skoraj vseh štajerskih Slovencev v eno škofijo leta 1859, predstavlja uresničitev ene izmed zahtev slovenskega nacionalnega programa iz leta 1848. Mnogi so prepričani, da je bilo to Slomškovo dejanje eno izmed najpomembnejših ukrepov pri utrjevanju štajerskega dela naše severne meje, brez katerega ne bi bila mogoča kasnejša Maistrova akcija. Zaradi teh in še nekaterih drugih dejstev je bil izid zbornika težko pričakovan. Ali so bila ta pričakovanja tudi uresničena?

Vsebinsko zbornika je mogoče razdeliti v dva širša sklopa: zgodovinskega in dokumentarnega. K zadnjemu spadajo prispevki Vekoslava Grmiča (Teološki pogled na škofijo), Draga Oberžana (Škofijski sveti mariborske škofije) in Franca Zdolška (Potres na Kozjanskem). Prehod k zgodovinskemu sklopu pomenijo razprave Stanka Ojnika (Mariborske škofijske sinode), Jožeta Rajhmana (Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije), Jožeta Smeja (Priključitev delov somboteljske, krške in sekovske škofije mariborski škofiji leta 1964) in Antona Ožingerja (Nove župnije in župnijske cerkve po drugi svetovni vojni). Izrazito zgodovinske članke so prispevali Miloš Rybář (Nacistični ukrepi zoper duhovščino lavantinske škofije 1941—1945), Jože Mlinarič (Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru pod jurisdikcijo salzburške nadškofije XII. stoletje — 1786), Marijan Smolik (Franc Perko, prvi špitalski župnik v žičkem samostanu) in Jože Curk (Mariborska stolnica). V središču našega zanimanja so seveda izrazito zgodovinski prispevki. Med njimi moramo na prvo mesto postaviti Rybářevega, ker se je lotil izredno delikatne teme, obnašanja katoliške cerkve na Slovenskem med drugo svetovno vojno. Ni vseeno, ali govorimo o kleru ljubljanske, lavantinske ali goriške škofije oziroma nadškofije. Razlike so seveda tudi znotraj teh cerkvenih enot.

Med prvimi civilnimi žrtvami zadnje svetovne vojne na Slovenskem je bil, kakor se vidi iz Rybářevega članka, Martin Grbec, župnik v Gornji Radgoni. Prve

akcije novih oblastnikov so pokazale, da za dosego cilja ne bodo izbirali sredstev. Kot je znano, so Nemci takoj po prihodu začeli izvajati vnaprej pripravljen načrt, katerega cilj je bil očistiti zasedeno ozemlje vseh tistih, ki bi jih lahko ovirali pri njihovem namenu.

Poleg komunistov in ostalih, ki so v dotedanjem času igrali kakršnokoli kulturno ali politično vlogo, so bili tudi duhovniki. Rybář dokazuje, med drugim tudi z objavo dokumenta, da slednji niso bili žrtve preganjanj le zaradi pripadnosti slovenski inteligenci, ampak tudi kot nosilci nacistom nasprotnih nazorov (»Ihre asiatische Lehre«). 365 jih je bilo izgnanih na Hrvaško, od teh 7 zaklanih v Jase- novcu, 16 jih je bilo odpeljanih v nemška koncentracijska taborišča, 6 jih je bilo doma ustreljenih. Enako brezobzirno je okupator izvajal tudi ukrepe zoper cerkveno organizacijo, njene ustanove in lastnino. Glede tistih duhovnikov, ki so ostali doma, avtor ugotavlja, da so, v kolikor so posegali med okupacijo v politična dogajanja, bili v pretežni večini na strani OF. Škof je v skladu s cerkvenim naukom nemško oblast priznaval, vendar od nje ni prejemal plače; nihče od duhovnikov, ki so bili v partizanih ali so te podpirali, ni bil kaznovan s cerkvenimi kaznimi; kot škofove besede proti komunizmu so Nemci aprila 1945 razširjali Rožmanove in ne Tomažičeve izjave. Ostali ukrepi zoper slovenski jezik in premoženje duhovnikov, ki jih opisuje Rybář, so del okupatorjevega sistema, ki je prizadel vse Slovence. Avtor kot dokumente objavlja pogovor škofa dr. I. J. Tomažiča s šefom civilne uprave dr. S. Uiberreitherjem 19. aprila 1941, poslovilno pismo kaplana Mihaela Grešaka pred ustrelitvijo in del Tomažičevega dnevnika.

Zelkova razprava o zgodovini cerkvene uprave v Prekmurju obravnava čas od naselitve Slovencev do 1964, ko so bili deli somboteljske, krške in sekovske škofije priključeni mariborski. Ker avtor navaja ogromno podatkov, dobi bralec vtis, da je bil njegov osrednji namen podati nekoliko razširjeno kronologijo.

Mlinaričeva razprava je poleg Rybářeve najboljše. Za naslovom se dejansko skriva prikaz cerkvenih razmer in verskega življenja v Mariboru od 12. stoletja do 1786. leta. Do 1506. leta, ko je bila mariborska župnija inkorporirana krški, sta z njo upravljala salzburski nadškof oziroma graški škof kot njegov generalni vikar. V začetku 16. stoletja pa je z inkorporacijo postal, formalno gledano, mariborski župnik vsakokratni krški škof in je bil dejanski duhovni vodja fare le njegov vikar. Ker je jurisdikcija še vedno ostala pridržana Salzburgu, je nastal zanimiv trikotnik, ki ga Mlinarič zelo plastično podaja. Na podlagi opisov gospodarskih razmer, zlasti raznih inventarjev, ugotavlja, da je bila župnija razmeroma bogata, zelo donosni pa so bili tudi nekateri beneficiji. 1786 je v okviru jožefinskih reform prišlo do znane regulacije, ki je slovensko štajersko razdelila med sekovskega in lavantinskega škofa.

Izredno zanimiv je Smolikov prispevek, v katerem opisuje navdušenega jožefinskega župnika, kakršnih pri nas ravno ni bilo veliko. Nasprotovanje njegovih stanovskih kolegov je bilo tolikšno, da je svoja stališča branil celo v posebni publikaciji. Omeniti moramo tudi avtorjevo opozorilo, da bogoslužni red ljubljanskega škofa Karla Herbersteina ni njegova izvirna zamisel, ampak je posnet po dunajskem. Curkov umetnostno zgodovinski opis mariborske stolnice je v nekem smislu dopolnilo Mlinaričeve razprave, kateri je dodan tudi statistični pregled gradbenega fonda mariborske škofije.

Odgovor na v uvodu zastavljeno vprašanje ni enostaven. Tisti, ki jim je pri srcu 19. stoletje, so ob zborniku prikrajšani. Pričakovali bi več tistega, kar je znamenemu avstrijskemu nacistu in teoretiku protislovenske gonje dr. Helmutu Carstajnenu omogočilo trditev, da so stali tamkajšnji duhovniki v prvih vrstah boja proti potujčevanju. Kot vemo, je bil velik del teh duhovnikov doma iz slovenskega dela sekovske škofije. Brez njih ne bi bilo graške Slovenije in še marsičesa tistega, kar je razlikovalo politično življenje na slovenskem štajerskem od ostalih predelov Slovenije. Tudi o Slomšku še ni bila izrečena zadnja beseda in sedaj je bila ugodna prilika. Nasploh bi bile nekatere razprave lahko krajše v korist tistih, ki bi absolutno morale biti daljše (Zelko!).

Uredniku, ki se je lotil izredno nehvaležnega posla, je treba priznati velik posluš za novejšo oziroma najnovejšo zgodovino, kar po svoje pomeni velik opomin tistim, ki bi radi zreducirali zgodovinsko znanost na tisto, zaradi česar dolgo časa ni bila znanost.

O tiskarjih ne gre izgubljati besed. Iz vsebinsko bogatega in s številnimi fotografijami opremljenega zbornika so napravili tisto, zaradi česar bi jim v časih, ko je tiskarska čast še nekaj veljala, stanovski tovariši onemogočili opravljati poklic.

Stane Granda